

بررسی دیدگاه دانشجویان در مورد آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی در آزمون سراسری

قادر نعیمی^۱، حسین قمری گیوی^۲، اسماعیل صدیقی^۳، علی شیخ‌الاسلامی^۴

چکیده

انتخاب رشته تحصیلی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین تصمیم‌های آموزشی بسیاری از داوطلبان و دانش‌آموزان آزمون سراسری است و می‌تواند تأثیرات مهمی بر زندگی شغلی آینده آن‌ها بگذارد. این امر در سال‌های اخیر با چالش‌ها و آسیب‌های قابل توجهی روبرو شده است. هدف این پژوهش بررسی و شناسایی آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی آزمون سراسری از دیدگاه دانشجویان است. این مطالعه به شیوه کیفی و با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد و رهیافت استرواژ و کوربین انجام شده است. ۲۴ دانشجوی دوره روزانه ورودی سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ دانشگاه‌های سراسری شهر تبریز با استفاده از نمونه‌گیری داوطلبانه و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و بر اساس ملاک‌های ورود به پژوهش تا حد اشباع مورد بررسی قرار گرفتند. داده‌ها ثبت، کدگذاری و در قالب کدهای ثانویه، مقوله‌های فرعی و مقوله‌های اصلی دسته‌بندی شدند. تحلیل تجارب شرکت‌کنندگان به شناسایی ۱۶۴ کد ثانویه، ۲۰ مقوله فرعی و ۳ مقوله اصلی شامل مسائل فردی-روان‌شناختی، مشکلات اجتماعی-آموزشی و نقص ساختاری-مدیریتی منجر شد. از نظر آموزشی، درک آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی ورود به دانشگاه می‌تواند در ارائه چارچوب لازم جهت تدوین مدل مناسبی برای ورود داوطلبان آموزش عالی، همچنین توزیع متوازن داوطلبان در رشته‌های تحصیلی مختلف و پیشگیری از آسیب‌های احتمالی مؤثر واقع شود.

واژگان کلیدی: انتخاب رشته تحصیلی، آسیب‌های انتخاب رشته، آزمون سراسری، پژوهش

داده‌بنیاد.

۱. گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
۲. استاد گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
۳. دانشیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
۴. دانشیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

(دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۹ - پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۰)

Investigating Students' Views on the Harms of the Process of Choosing a Major in the National Exam

Abstract

Choosing a major is one of the most important and complex educational decisions of many volunteers and students applying to enter the university, which can have important effects on their future careers. In recent years this has faced significant challenges and harm. The purpose of this research was to investigate and identify the harms of the process of choosing a major in university. This study was conducted in a qualitative way using the Grounded Theory method. 24 male and female students of Tabriz city universities that entered the 2021-2022 academic year using voluntary sampling and semi-structured interviews were assessed to saturation based on the inclusion criteria. Data were recorded, coded, and categorized into secondary codes, categories, and classes. Analysis of participants' experiences led to the identification of 164 secondary codes, 20 sub-categories, and 3 main categories including Individual-psychological issues, social-educational problems, and structural-management defects. From an educational point of view, understanding the disadvantages of the process of choosing a field of study to enter the university can be effective in providing the necessary framework for developing a suitable model for higher education candidates, as well as balanced distribution of candidates in different fields of study and prevention of potential harms.

Keywords: Choosing a major, harms of choosing a major, entering the university, Grounded theory

مقدمه

انتخاب رشته تحصیلی فرایندی است که به مرور در طول دوران تحصیلی شکل می‌گیرد و پیامدهای مهم کوتاه‌مدت و بلندمدتی در زمینه موفقیت و پیشرفت و تداوم آن دارد (دنيس^۱، ۲۰۲۱). این فرایند تصمیمی اساسی است که تجارب، یادگیری و رضایت دانشجویان را در دوران دانشگاه و همچنین شغل، درآمد و ثبات شغلی آن‌ها را بعد از دانشگاه شکل می‌دهد (مونaghan و جانگ^۲، ۲۰۱۷ و پیت و ژو^۳، ۲۰۱۸). انتخاب رشته دارای یک عنصر ادراکی-شناختی (ارزیابی رشته دیگر و اعتقاد به سودمندی بروندهای آن)، یک مؤلفه ارزشی-عاطفی (علاقه به رشته‌ای دیگر) و یک جزء رفتاری (تحصیل در رشته‌ای دیگر) است (استوک و استوک^۴، ۲۰۱۸؛ یانگ-جونز و همکاران^۵، ۲۰۱۳ و ارلیچ و راس اف^۶، ۲۰۱۲). به نظر امین و همکاران^۷ (۲۰۲۱) داوطلبان در فرایند انتخاب رشته از سه مرحله آمادگی، انحصار و ارزشیابی گذر می‌کنند. در مرحله اول عواملی مانند آمال و آرزوها، زمینه اجتماعی، افراد مرجع و مهم، تجربه و توانایی تحصیلی، سابق و پیشینه خانوادگی^۸ ترجیحات فرد را جهت می‌دهد. در مرحله دوم، فرد با اشخاص خاصی در مورد رشته‌ها و دانشگاه‌های مختلف مشورت می‌کند و هزینه‌ها و منافع احتمالی را مدنظر قرار می‌دهد. در مرحله سوم نیز گزینه‌های مختلف برای تصمیم‌گیری نهایی ارزیابی و رتبه‌بندی می‌شود (امین و همکاران، ۲۰۲۱).

انتخاب رشته تحصیلی می‌تواند متأثر از شرایط زمانی و مکانی و عوامل متعددی (زرنه^۹، ۲۰۲۱) باشد و داوطلبان در انتخاب رشته‌ها و دانشگاه‌های متنوع باید این عوامل را مدنظر قرار دهند (ایوینگ، جاگزیک، وایات^۹، ۲۰۱۸). بررسی این عوامل می‌تواند بر حسب نیازهای نظام آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی متخصص مورد استفاده قرار بگیرد. اگر بررسی عوامل و مراحل انتخاب رشته تحصیلی به درستی صورت نگیرد، منجر به انتخابی نامناسب می‌شود که این امر موجب افت علمی کشور، از بین رفتن منابع

1. Denice
2. Monaghan & Jang
3. Pitt & Zhu
4. Stock & Stock
5. Young-Jones & et al
6. Erlich & Russ-Eft
7. Amin & et al
8. Nerona
9. Ewing, Jagesic & Wyatt

اقتصادی، انسانی و همچنین بی‌تفاوتی و بی‌انگیزگی در دانشجویان (کاتانو و ولتر^۱، ۲۰۲۲) خواهد شد.

با وجود اهمیت فرایند انتخاب رشته تحصیلی ورود به دانشگاه، شواهد گویای وجود چالش‌های اساسی در این مسیر است. فریدمن^۲ (۲۰۱۳) در تحقیق خود گزارش داد که حدود ۲۰ الی ۵۰ درصد از دانشجویان بدو ورود به دانشگاه در انتخاب رشته تحصیلی خود تردید دارند و حدود ۷۵ درصد از این تعداد نیز متقاضی تغییر رشته هستند. شیهی^۳ (۲۰۱۳) نیز اظهار کرد دانشجویانی که رشته‌ای متناسب با علاقه خود انتخاب نمی‌کنند، به‌موقع فارغ‌التحصیل نمی‌شوند. کیم^۴ (۲۰۱۲) که به بررسی تأثیر انتخاب رشته تحصیلی در اخراج، موفقیت تحصیلی و رضایت از رشته دانشجویان پرداخته، نشان داد در نظر گرفتن مواردی مانند شرایط دانشگاه به جای علاقه‌مندی به رشته تحصیلی، منجر به انصراف و اخراج از دانشگاه می‌شود. در همین راستا، رایت (۲۰۱۸) معتقد است در بسیاری از دانشگاه‌ها بیش از نیمی از دانشجویان حداقل یک بار تغییر رشته می‌دهند و بخش قابل توجهی از این دانشجویان ممکن است از رشته تحصیلی خود انصراف دهند. لویی‌هانا و وینترز^۵ (۲۰۲۰) نیز اعلام کردند شرایط حاکم بر صنعت و رکود آن می‌تواند تأثیر مستقیمی بر عدم انتخاب رشته‌های تحصیلی مرتبط با صنعت در پی داشته باشد.

بررسی منابع و گزارش‌ها حاکی از آن است که در ایران نیز فرایند انتخاب رشته تحصیلی با مشکلاتی مواجه است؛ به‌طوری‌که از سال ۱۳۹۰ عدم تمایل داوطلبان مجاز به انتخاب رشته تحصیلی برای انتخاب رشته در دانشگاه‌های سراسری به تدریج افزایش یافته است. به‌عنوان مثال، در سال ۱۳۹۰، ۷۵ درصد داوطلبان مجاز به انتخاب رشته، انتخاب رشته خود را انجام داده‌اند، این رقم در سال ۱۴۰۰ به ۴۸ درصد کاهش پیدا کرده است (سازمان سنجش آموزش کشور، ۱۴۰۰). همچنین طبق آمارهای موجود، سالیانه از یک تا ده درصد دانشجویان از بهترین دانشگاه‌های کشور اخراج می‌شوند یا خود از تحصیل انصراف می‌دهند و تعداد بسیار بیشتری با بی‌انگیزگی و با افت تحصیلی و مشروطی تحصیلات خود را ادامه می‌دهند (سازمان سنجش، ۱۳۹۸). مهرعلی‌زاده، رجبی و الهام‌پور

1. Cattaneo & Wolter
2. Freedman
3. Sheehy
4. Kim
5. Luyi Hana & Winters

(۱۳۹۱) که به آسیب‌شناسی بومی‌گزینی کنکور سراسری پرداخته‌اند، در نظر نگرفتن استعداد‌های افراد و محصور شدن دانشجویان در فضای تنگ بومی و بی‌توجهی به سرمایه اجتماعی را از مهم‌ترین آسیب‌های اصلی بومی‌گزینی کنکور بیان کردند. یادگارزاده، پرند و کنعانی (۱۳۹۱) در بررسی نظرات مشاوران مدارس در خصوص نیازها و مشکلات داوطلبان در فرایند انتخاب رشته آزمون سراسری به مشکلاتی مانند عدم آشنایی با رشته‌ها و آینده شغلی و تحصیلی رشته انتخابی، محدودیت‌های انتخاب، عدم وجود اطلاعات کافی در مورد رشته‌ها و دانشگاه‌ها، عدم اطلاع از نکات فنی انتخاب رشته، مشکل اطلاع‌رسانی و آموزش جهت انتخاب رشته اشاره کردند. زرافشانی و همکاران (۱۳۹۵) نیز در پژوهش خود گزارش دادند امید نداشتن به آینده کاری رشته تحصیلی، علاقه‌مند نبودن و بازخورد منفی مشاوران در انتخاب رشته، مشکلات اقتصادی خانواده، پایین بودن منزلت اجتماعی رشته تحصیلی، مردانه تلقی شدن برخی رشته‌ها، مشکلات خانوادگی، علاقه نداشتن به ادامه تحصیل، مشکلات مربوط به دوره خدمت سربازی، نبود آگاهی درباره رشته‌ها و اشتباه کردن در انتخاب رشته از مهم‌ترین دلایل انصراف دانشجویان از رشته تحصیلی خود است. فتح تبار فیروزجائی، شجاعتی، شهرام و خادمی (۱۴۰۰) به بررسی عمیق نظرات خبرگان و صاحب‌نظران علمی و اجرایی در حوزه کنکور پرداختند و چالش‌های مربوط به الگوی فعلی سنجش و پذیرش دانشجو را در سه مورد آسیب‌های ناشی از فضای نظام آموزشی در دوران قبل از کنکور، چالش‌های ناشی از فضای حاکم بر آزمون سراسری و شرایط ناظر بر کنکور داوطلبان و آسیب‌های مربوط به دوران بعد از برگزاری آزمون سراسری را دسته‌بندی کردند. عاشوری، واحدی، بدری و ادیب (۱۴۰۰) نیز پدیده پشت‌کنکوری را به عنوان یکی از چالش‌های اساسی فرایند آزمون سراسری بررسی، و پیامدهای ناخوشایند روانی و تحصیلی آن را گزارش کرده‌اند. با توجه به مطالب ذکر شده، ضرورت توجه به فرایند انتخاب رشته و بررسی چالش‌ها و آسیب‌های آن مهم به نظر می‌رسد.

تاکنون هیچ پژوهش کیفی‌ای در داخل کشور مستقیماً به بررسی آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی ورود به دانشگاه از دیدگاه دانشجویان نپرداخته است. بنابراین با توجه به خلأ مشاهده شده در پیشینه پژوهشی بحث انتخاب رشته دانشگاهی و نیاز ضروری به کسب اطلاعات جامع‌تر در این حوزه، پژوهش حاضر، با استفاده از روش کیفی نظریه

داده‌بنیاد، این مسئله را با نگاهی موشکافانه بررسی و آسیب‌های آن را شناسایی کرده است. با توجه به موارد مذکور، چالش‌ها و مشکلات آموزش عالی از یک طرف و نگرانی‌های خانواده‌ها و فرزندان‌شان، شناخت ناکافی از فرایند انتخاب رشته، ایجاد فضای هیجانی و مداخله افراد غیر کارشناس و غیرمتخصص از طرف دیگر، مسائل زیادی برای آنان ایجاد کرده است. به نظر می‌رسد برای رسیدن به یک راه‌حل احتمالی، اهمیت این مطالعه ایجاب می‌کند که به دنبال بررسی و تبیین آسیب‌های احتمالی فرایند انتخاب رشته دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان باشیم. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر بررسی و شناسایی آسیب‌های فرایند انتخاب رشته آزمون سراسری از دید دانشجویان بود.

روش

در این پژوهش از روش نظریه داده‌بنیاد^۱ و رهیافت کوربین و استراوس^۲ (۲۰۰۸) برای بررسی تجارب عمیق مشارکت‌کنندگان استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه دانشجویان ورودی دانشگاه تبریز، دانشگاه فرهنگیان علامه امینی و دانشگاه علوم پزشکی تبریز در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بود. مشارکت‌کنندگان با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و به طور همزمان از روش گلوله برفی^۳ انتخاب شدند. با توجه به اینکه هدف این پژوهش توصیف و تبیین آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی در دانشگاه به مشروح‌ترین شکل ممکن بود و نه تعمیم نتایج به کل جامعه مورد پژوهش، معیار اشباع نظری^۴ به عنوان استاندارد طلایی تصمیم‌گیری در مورد نقطه پایان نمونه‌گیری و تعداد نمونه مورد مطالعه استفاده شد و با مشاهده تکرار صرف اطلاعات قبلی در مصاحبه‌های جدید، گردآوری اطلاعات متوقف شد. در پایان، تعداد نمونه مورد مطالعه به ۲۴ شرکت‌کننده شامل ۷ دانشجوی دختر و ۱۷ دانشجوی پسر رسید.

معیارهای ورود افراد به این گروه از نمونه پژوهش عبارت بودند از: تحصیل در دانشگاه سراسری تحت نظر وزارت علوم یا وزارت بهداشت، ورود به دانشگاه از طریق کنکور سراسری و انجام انتخاب رشته، تحصیل حداقل بین ۲ تا ۴ ترم در رشته تحصیلی

1. Grounded Theory
2. Corbin & Strauss
3. Snowball sampling
4. Theoretical Saturation

خود و گذراندن حداقل ۳۰ واحد درسی. معیارهای خروج از پژوهش نیز عبارت بودند از: پاسخ‌دهی ناقص و عدم تمایل به ادامه و اتمام مصاحبه و عدم توجه به نتایج مصاحبه و بازیابی نتایج آن.

برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. سؤالات مصاحبه بر اساس ادبیات مرتبط با موضوع پژوهش و نظر صاحب‌نظران و متخصصان تدوین شد. از جمله سؤالاتی که در مصاحبه با دانشجویان پرسیده شد این موارد بود: چرا این رشته تحصیلی را انتخاب کردید؟ به نظر شما چه مهارت‌هایی برای انتخاب رشته تحصیلی لازم بود که شما آن را فراموش کردید؟ لطفاً بفرمایید اساسی‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین مشکلات فرایند انتخاب رشته چه مواردی هستند؟ چه عواملی این آسیب‌ها را ایجاد کرده‌اند؟ اصلی‌ترین مشکل فردی شما در انتخاب رشته تحصیلی چیست؟ چه چالشی در فرایند انتخاب رشته مربوط به گروه آزمایشی خود در آزمون سراسری وجود داشت؟ و ... در مواقع لزوم و جهت دستیابی به جزئیات بیشتر و اطلاعات دقیق‌تر، از سؤالات کاوشگرانه‌ای مانند «می‌توانید در این مورد بیشتر توضیح دهید؟ می‌توانید منظورتان را واضح‌تر بیان کنید؟ و لطفاً مثالی از تجربه خود را بیان کنید» استفاده می‌شد. هر مصاحبه بین سی دقیقه تا یک ساعت به طول انجامید. قبل از شروع مصاحبه، در مورد رعایت اصول اخلاقی پژوهش و محرمانه ماندن مشخصات مصاحبه‌شونده و اطلاعات دریافتی در کل فرایند پژوهش توضیحات لازم به دانشجویان شرکت‌کننده در مصاحبه ارائه شد. هر مصاحبه ضبط و سپس رونویسی شد و پس از آن مجدداً مورد بررسی دقیق و موشکافانه قرار گرفت.

تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام‌گرفته طی فرایندی منظم و مداوم از مقایسه داده‌ها صورت گرفت و کدگذاری داده‌ها در جریان گردآوری آن‌ها به اجرا درآمد (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶)؛ به این صورت که ابتدا تمام مصاحبه‌ها ضبط و سپس به دقت روی کاغذ پیاده شد. در کدگذاری باز، داده‌ها به دقت به کوچک‌ترین اجزای ممکن شکسته و سپس بر اساس تفاوت و تشابه با یکدیگر، مقایسه و طبقه‌بندی شدند. پس از حرکت مکرر بین طبقات و کدها، دسته‌بندی‌هایی انجام شد و کدهای مشابه در یک طبقه قرار گرفتند تا با عناوینی قابل درک مشخص شوند. در این روش، یعنی نظریه زمینه‌ای، از دو مرحله اصلی کدگذاری استفاده شد. در مرحله اول و کدگذاری باز، مفاهیم یا کدهای

موجود در داده‌ها استخراج شدند، و در مرحله دوم که به کدگذاری محوری معروف است، کدهای استخراج شده تحت مقوله‌ها یا عناوین فراگیرتری دسته‌بندی شدند (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶).

نتایج مرحله کدگذاری باز منجر به شناسایی ۳۳۲ کد اولیه، ۱۶۴ کد ثانویه، ۲۰ مقوله فرعی و ۳ مقوله اصلی شد. در مرحله کدگذاری محوری، با بررسی سرخ‌هایی که نحوه ربطدهی‌های ممکن مقوله‌ها به یکدیگر را نشان می‌داد، به مرتبط کردن و دسته‌بندی کدهای به دست آمده به محوریت یک مقوله اقدام شد. در این پژوهش، پژوهشگران با توجه به هدف پژوهش صرفاً به بررسی، شناسایی و کدگذاری آسیب‌های فرایند انتخاب رشته پرداختند. از آنجا که این مطالعه مبتنی بر روش پژوهش داده‌بنیاد است، ارائه مقوله‌های فرعی و اصلی در قالب مدل از ضروریات آن است که به منظور پرهیز از طولانی شدن مقاله حاضر، از ارائه نتایج آن صرف نظر شد.

برای بررسی قابلیت اعتبار داده‌ها از سه روش نظارت متخصصان، کنترل اعضا و تکثیرگرایی شرکت کنندگان انجام شد. در کنار این موارد، درگیری طولانی مدت پژوهشگران با موضوع مورد بررسی و شناخت و احاطه بر حوزه مورد مطالعه می‌تواند به عنوان عاملی ذکر شود که به اعتبار یافته‌های حاصل کمک کرد.

یافته‌ها

جدول ۱ اطلاعات جمعیتی شرکت کنندگان

ردیف	جنسیت	سن	رشته تحصیلی دانشگاهی	مقطع تحصیلی	دانشگاه	سال ورود	رشته تحصیلی در دوره متوسطه
۱	پسر	۱۹	روان‌شناسی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی
۲	پسر	۲۰	مدیریت گردشگری	کارشناسی	تبریز	۱۳۹۹	علوم انسانی
۳	دختر	۱۸	حقوق	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم انسانی
۴	پسر	۱۹	جغرافیای شهری	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم انسانی
۵	دختر	۲۱	آموزش ابتدایی	کارشناسی	فرهنگ یان	۱۳۹۹	علوم تجربی
۶	دختر	۱۸	علوم تربیتی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم انسانی
۷	پسر	۱۹	حسابداری	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم انسانی

ادامهٔ جدول ۱

ردیف	جنسیت	سن	رشتهٔ تحصیلی دانشگاهی	مقطع تحصیلی	دانشگاه	سال ورود	رشتهٔ تحصیلی در دورهٔ متوسطه	
۸	پسر	۱۸	مهندسی پزشکی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	گروه فنی و مهندسی
۹	پسر	۱۸	مهندسی برق	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۱۰	دختر	۱۹	مهندسی کامپیوتر	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۱۱	پسر	۱۸	مهندسی عمران	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۱۲	پسر	۱۸	مهندسی مواد	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۱۳	پسر	۱۸	مهندسی صنایع	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۱۴	دختر	۲۰	پرستاری	کارشناسی	ع پ تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	گروه علوم پزشکی
۱۵	پسر	۲۰	دندان پزشکی	دکتری حرفه‌ای	ع پ تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۱۶	پسر	۱۹	داروسازی	دکتری حرفه‌ای	ع پ تبریز	۱۳۹۹	ریاضی و فیزیک	
۱۷	پسر	۱۸	پزشکی	دکتری حرفه‌ای	ع پ تبریز	۱۳۹۸	علوم تجربی	
۱۸	پسر	۲۰	گفتاردرمانی	کارشناسی	ع پ تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۱۹	دختر	۱۸	علوم آزمایشگاهی	کارشناسی	ع پ تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۲۰	پسر	۱۹	فوریت پزشکی	کاردانی	ع پ مرنند	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۲۱	دختر	۲۰	پزشکی	دکتری حرفه‌ای	ع پ تبریز	۱۴۰۰	ریاضی و فیزیک	
۲۲	پسر	۲۰	شیمی کاربردی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۲۳	پسر	۱۹	مهندسی کشاورزی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	
۲۴	دختر	۲۱	زیست‌شناسی	کارشناسی	تبریز	۱۴۰۰	علوم تجربی	گروه علوم پایه

همان‌طور که در جدول ۱ ذکر شده، مشارکت‌کنندگان در مصاحبه از بین گروه‌های مختلف تحصیلی انتخاب شدند. سایر اطلاعات جمعیت‌شناختی در جدول گزارش شده است.

جدول ۲ مقوله‌های اصلی و فرعی مربوط به آسیب‌های فرایند انتخاب رشته دانشگاهی

شماره	مقوله‌های فرعی	تعریف مقوله	مقوله‌های اصلی
۱	چالش‌های هدف‌گزینی	به انتخاب اهداف خارج از توانمندی و واقعیت افراد اطلاق می‌شود که معمولاً به صورت نداشتن هدف، داشتن هدف‌های غیرواقعی و مبهم، مشخص می‌شود.	
۲	انگیزش نابسنده	به انگیزه‌هایی اطلاق می‌شود که دانشجویان و داوطلبان به دلایل نادرستی، سعی در رسیدن به هدف‌های تعیین شده و رشته‌های تحصیلی خود دارند.	
۳	مشکلات رغبت و علاقه	به تمام عواملی که مانع شناخت درست علائق و رغبت‌های منحصر به فرد داوطلبان می‌شود اطلاق می‌گردد.	
۴	ادراک نادرست از توانمندی و استعداد	به انتخاب رشته بر اساس درک نادرست از شرایط خاص داوطلبان اطلاق می‌شود که به توانمندی و استعداد خود نه بر مبنای معیار واقعی، بلکه طبق نظرات اطرافیان و جو موجود در جامعه نگاه می‌کنند.	مسائل فردی - روان‌شناختی
۵	تداخل نیازها	اقدام به انتخاب رشته تحصیلی، برای برآوردن خواسته‌ها و جلب رضایت دیگران، نه به دلیل نیازهای ویژه خود دانشجویان	
۶	ارزش‌های آسیب‌رسان و باورهای محدودکننده	ارزش‌ها و باورها و ارزش‌هایی که انتخاب‌های افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باعث می‌شود افراد بیشتر از مطلقیات زندگی خود، رضایت، ارزش و باور دیگران را اصل قرار دهند.	
۷	نقص و کمبود اطلاعات و آگاهی	به هر گونه کمبود اطلاعات و منابع آگاهی مربوط به رشته‌های تحصیلی، دانشگاه‌ها و ... اشاره می‌کند که افراد را در مسیر انتخاب رشته دچار اشتباه می‌کنند.	

ادامهٔ جدول ۲

شماره	مقوله‌های فرعی	تعریف مقوله	مقوله‌های اصلی
۸	مهارت پایین حل مسئله	به مهارت پایین یا عدم توانایی افراد در حل مسائل و مشکلات مربوط به فرایند انتخاب رشته گفته می‌شود.	
۹	تصمیم‌گیری ناکارآمد	به هر گونه تصمیم‌گیری در فرایند انتخاب رشته گفته می‌شود که داوطلبان به دلیل بی‌شناسی ضعیف و عدم ارزیابی خوب از موقعیت، تمام امکانات و گزینه‌های موجود را در نظر نمی‌گیرند و ممکن است اقدام نادرستی انجام دهند یا دچار تردید و سردرگمی شوند.	
۱۰	واکنش احساسی هیجانی نامتناسب	هرگونه واکنش هیجانی و احساسی که با موقعیت مدنظر، به دلیل عدم کسب نتایج مورد نظر و سایر مسائل مربوط به انتخاب رشته، تناسبی ندارد گفته می‌شود.	
۱۱	اشتباهات فنی	به هرگونه اهمال‌کاری، کم‌کاری و بی‌توجهی اطلاق می‌شود که ممکن است داوطلبان در انجام امور فنی انتخاب رشته، مانند وارد کردن کد اشتباه یا در نظر نگرفتن شرایط خاص رشته، دچار شوند.	
۱۲	ابهام شرایط شغلی و آیندهٔ اشتغال	به تمام شرایط نامشخص شغل‌های مرتبط به رشته‌های تحصیلی گفته می‌شود که هیچ تخمین و تضمینی در مورد اشتغال آن‌ها در آینده وجود ندارد.	
۱۳	عدم توازن در جایگاه اجتماعی رشته‌ها	به وضعیت نامتوازن رشته‌های تحصیلی مختلف در گروه‌های آموزشی متفاوت از لحاظ شاخص عمومی و جایگاه اجتماعی اطلاق می‌شود.	
۱۴	موانع و محدودیت‌های ناشی از مدارس	به تمام عوامل مرتبط به دوران مدرسه، مانند عدم توجه به تفاوت‌های فردی، نمره‌محور بودن، رفع تکلیف و ... که داوطلبان را در هدایت و انتخاب رشتهٔ تحصیلی با مشکل و موانع روبرو می‌کند گفته می‌شود.	مشکلات آموزشی - اجتماعی

ادامه جدول ۲

شماره	مقوله‌های فرعی	تعریف مقوله	مقوله‌های اصلی
۱۵	چالش دوستان و همتایان	به تأثیرگذاری منفی و غیرمفید افراد نزدیک و هم‌سن و سال که فرایند انتخاب رشته او را دچار خطا و ایراد می‌کند مربوط می‌شود.	
۱۶	تعاملات معیوب در خانواده	در به اجبار، تحمیل علائق و سلايق والدین و دیگر اعضای خانواده، جبران ناکامی و حسرت والدین و ... در انتخاب رشته گفته می‌شود که ناشی از مشکلات تعاملی و ارتباطی در فضای خانواده است.	
۱۷	مداخله افراد غیرمتخصص	ورود افرادی که تخصص و مهارتی در کمک به افراد برای انتخاب رشته ندارند و صرفاً جهت رسیدن به انتفاع مالی و اقتصادی اقدام به این کار می‌کنند.	
۱۸	نظام آموزشی معیوب	به عدم برنامه‌ریزی و توزیع نامتوازن داوطلبان، فرصت‌های نابرابر آموزشی و توسعه نامتوازن رشته‌های تحصیلی، عدم ارتباط سیستم آموزش عمومی و آموزش عالی گفته می‌شود.	
۱۹	خلاء قانونی و ضعف سیستم نظارتی	تداخل آراء و قوانین صادره از طرف مراجع مختلف، سردرگمی و نامشخص بودن حدود اختیارات و حیطه وظایف هر یک از دستگاه‌ها و نهادها و ضعیف عمل کردن در نظارت برای فرایند انتخاب رشته اطلاق می‌شود.	نقص مدیریتی-ساختاری
۲۰	مشکلات فرهنگی و ساختاری	ارزشگذاری افراطی یا تفریط در بها دادن به برخی زمینه‌های تحصیلی و شغلی، کاهش جذابیت تحصیلی، مدرک‌گرایی، نقش کلیشه‌ای جنسیت، تأثیر تبلیغات کذایی بر انتخاب افراد و فشار هنجاری برای ورود به رشته‌های خاص.	

پس از استخراج کدهای باز، در نهایت ۳ مقوله اصلی و ۲۰ مقوله فرعی شامل مسائل فردی - روان‌شناختی (مانند خطا در هدف‌گزینی، انگیزش ناپسند، مشکلات علاقه و رغبت، ادراک نادرست از توانمندی و استعداد، تداخل نیازها، نقص و کمبود اطلاعات و منابع آگاهی، ارزش‌های آسیب‌رسان و باورهای محدودکننده، تصمیم‌گیری ناکارآمد، مهارت ضعیف در حل مسئله، واکنش‌های احساسی-هیجانی نامتناسب، اشتباه فنی)، مشکلات آموزشی - اجتماعی (عدم توازن جایگاه اجتماعی رشته‌ها، تعاملات معیوب خانواده، ابهام شرایط شغلی و آینده اشتغال، چالش دوستان و هم‌تایان، مداخله افراد غیرمتخصص، موانع و محدودیت‌های ناشی از مدارس) و نقص مدیریتی - ساختاری (نظام آموزشی معیوب، خلأ قانونگذاری و ضعف سیستم نظارتی و مشکلات فرهنگی - ساختاری) به دست آمد.

مقوله اول: مسائل فردی-روان‌شناختی

• چالش‌های هدف‌گزینی: از مهم‌ترین عوامل موفقیت تحصیلی-شغلی هدف‌گزینی و داشتن هدف‌های منطبق با واقعیت‌ها است، اما نداشتن هدف و یا داشتن اهداف مبهم و نامشخص می‌تواند داوطلبان را در انتخاب رشته دچار چالش‌های اساسی کند. شرکت‌کننده شماره ۲ در این زمینه می‌گوید: «من تا بعد از کنکور هم نمی‌دونستم کدام رشته برام بهتره. تمام تمرکز من روی کسب نتیجه بهتر بود» (مصاحبه ۲).

• انگیزش ناپسند: انگیزه به عاملی گفته می‌شود که اساس رفتار آگاهانه افراد را تشکیل می‌دهد. گاهی اوقات به دلایل مختلف در شرایط متفاوت ممکن است انگیزه افراد دچار خطا شود. در این مورد شرکت‌کننده شماره ۲۰ می‌گوید: «دایی من تو این رشته درس خونده، الان خیلی موفقه، خیلی تبلیغ رشته شو می‌کرد، راستش وقتی اونو دیدم منم از این رشته خوشم اومد و انتخابش کردم».

• مشکلات رغبت و علاقه: در میان عوامل مؤثر بر انتخاب رشته تحصیلی، عامل علاقه و رغبت مورد بسیار مهمی است، اما ممکن است شرایط فردی و غیرفردی باعث شود توجه به علاقه و رغبت در الویت افراد قرار نگیرد. شرکت‌کننده شماره ۱۵ گفت: «من خیلی علاقه داشتم رشته فنی رو تو دانشگاه امیرکبیر ادامه بدم، ولی اصرار پدرم که من تو روز همه بیشتر می‌شناسم و میدونم علایقت چیه باعث شد رشته دیگه رو انتخاب کنم» (مصاحبه ۱۵).

• ادراک نادرست از توانمندی و استعداد: ممکن است داوطلبان ورود به دانشگاه به علت عدم شناخت صحیح از ظرفیت‌های رشته‌های مختلف تحصیلی، و توانمندی و

استعداد خود، مسیر تحصیلی و شغلی خود را بر اساس جوّ موجود در جامعه و همچنین نظرات اطرافیان در مورد توانمندی خود انتخاب کنند. شرکت‌کننده شماره ۱۲ چنین نظر داد: «از اول حس می‌کردم من برای این رشته ساخته نشدم، در درک مفاهیم ریاضی همیشه مشکل داشتم. الان می‌فهمم که ای کاش به حرف معلم و داداشم گوش می‌دادم، همیشه بهم می‌گفتن تو بهتره سراغ درس‌های انسانی بری، ریاضی برات سنگینه، می‌دونستم تو ریاضی استعداد ندارم، ولی به زور می‌خواستم خودمو ثابت کنم».

• تداخل نیازها: ارضای نیازهای روان‌شناختی از جمله مواردی است که در زمینه‌های مختلف تحصیلی، تحولی، شغلی و درمانی پیامدهای مثبت بسیار دارد. توجه به این نیازها در حوزه تحصیلی و شغلی می‌تواند پیامدهای منفی به همراه داشته باشد. به نظر شرکت‌کننده شماره*: «بعضی از همکلاسیای ما سر کلاس صراحتاً می‌گن که بیشتر شرایط اقتصادی باعث شده بیان این رشته. با اینکه به رشته دیگری علاقه داشتن».

• ارزش‌ها و باورهای آسیب‌رسان و محدودکننده: ارزش‌ها و باورها چارچوبی را در اختیار افراد قرار می‌دهد تا به کمک آن‌ها اطلاعات و انتخاب‌های خود را ارزیابی کنند. ارزش‌های آسیب‌رسان شامل تفکرات و باورهای نادرست در زمینه انتخاب رشته است. در این حالت، داوطلبان طرز فکر دیگران را بدون ارزیابی و بررسی، برای خود اصل قرار می‌دهد. شرکت‌کننده شماره ۱۹ در این مورد گفت: «خیلی با دوستانم رقابت داشتم که رشته تاپی قبول بشم. وقتی فهمیدم اونا این رشته رو قبول شدن من گفتم چی از اونا کم دارم».

• نقص و کمبود اطلاعات و منابع آگاهی: داشتن اطلاعات و آگاهی کافی در هر حیطه‌ای زمینه‌ساز تصمیم‌گیری سازنده است. در انتخاب رشته دانشگاه نیز عدم شناخت صحیح رشته‌ها، دانشگاه‌ها و آموزش عالی و عدم آگاهی از شرایط و ضوابط فرایند انتخاب رشته منجر به انتخاب غلط می‌شود. شرکت‌کننده شماره ۱۱ چنین اظهار کرد: «با اینکه در مدرسه شرایط آماده بود که ما با انواع رشته‌های دانشگاهی آشنا بشیم، ولی اصلاً هیچ کدام از اطلاعاتی که به ما می‌دادند برامون مهم نبود. تنها چیزی که اهمیت داشت کنکور و کسب بهترین نتیجه بود» (مصاحبه ۱۱).

• مهارت پایین در حل مسئله: مهارت حل مسئله یکی از مهارت‌های مقابله‌ای عملی است که بر حل مشکل تمرکز دارد. استفاده از روش‌های حل مسئله احساس توانمندی و تسلط افراد را تقویت می‌کند و موجب افزایش اعتماد به نفس افراد می‌شود. در فرایند انتخاب رشته، داوطلبان با تمرکز بیش از حد به کسب نتایج مطلوب، به فراگیری مهارت

حل مسئله توجه ندارند و این امر داوطلبان را در چالش‌های انتخاب رشته دچار سرخوردگی می‌کند. شرکت‌کننده شماره ۱۷ توضیح داد: «بچه‌های ما در مسیر انتخاب رشته خیلی مشکلات دارن. سدهایی که باهاشون روبرو هستند، سختیایی که دارن تحمل می‌کنن، اما به جای حل اون مشکل میان صورت مسئله رو حل می‌کنن و نمی‌رن تو مسیری که خودشون دوست دارن و یه جورایی تسلیم می‌شن».

• تصمیم‌گیری ناکارآمد: تصمیم‌گیری از جمله مهم‌ترین مهارت‌های زندگی است که مسیر و هدف انسان‌ها را شکل می‌دهد. تصمیم‌گیری ناکارآمد در فرایند انتخاب رشته از بینش ضعیف و عدم ارزیابی خوب از موقعیت ناشی می‌شود که داوطلبان تمام امکانات و گزینه‌های موجود را در نظر نمی‌گیرند، و فقط به یک تصمیم می‌چسبند بدون آنکه شرایط دیگر را بررسی کنند. شرکت‌کننده شماره ۲۳ اظهار کرد: «کاش می‌تونستم بین اون چند رشته‌ای که انتخاب کرده بودم درست تصمیم بگیرم کدومشو در الویت بذارم. هر چقدر که پدرم بیشتر اصرار می‌کرد که بالاخره تصمیمتو گرفتی، من بیشتر سردرگم می‌شدم».

• واکنش احساسی - هیجانی نامتناسب: رفتار افراد در برابر اتفاقات و رویدادهای زندگی معمول، عاری از واکنش‌های هیجانی نیست؛ به عبارتی، نشان دادن هیجان و احساس جزء همیشگی رفتار افراد است. اما واکنش‌های احساسی و هیجانی زمانی می‌تواند آسیب‌زا باشد که بین اتفاق پیش‌آمده و رفتارهای هیجانی افراد تناسبی وجود نداشته باشد. داوطلبانی که به فرایند انتخاب رشته تحصیلی اقدام می‌کنند ممکن است به دلیل عدم کسب نتایج مورد نظر یا سایر موارد واکنش‌های هیجانی نامتناسبی را از خود بروز دهند؛ در این شرایط پیش‌آمدن مشکلات روان‌شناختی قابل‌پیش‌بینی است. شرکت‌کننده شماره ۱۴ تصریح کرد: «چون رتبه مد نظر من کسب نکرده بودم اصلاً انتخاب رشته برام مهم نبود. بی‌انرژی و کم‌رنگ بودم و همش گریه می‌کردم، ناامید شده بودم» (مصاحبه ۱۴).

• اشتباهات فنی: فرایند انتخاب رشته علاوه بر در نظر گرفتن عوامل تأثیرگذار و انجام مشاوره، مستلزم امور فنی است که بر اساس آن داوطلبان پس از دریافت نتایج خود در آزمون سراسری، موظف به گزینش کدرشته‌های تحصیلی، توجه به دفترچه راهنمای عملی انتخاب رشته، دقت در سهمیه‌بندی و بومی‌گزینی و در نظر گرفتن شرایط و ضوابط دانشگاه‌ها و رشته‌های تحصیلی هستند. مشارکت‌کننده‌ای گفت: «کاش روی اولویت‌بندی کدرشته‌ها بیشتر دقت می‌کردم. الان می‌بینم چقدر درهم‌برهم و به‌هم‌ریخته رشته‌ها رو الویت‌بندی کردم» (مصاحبه ۱۲).

مقوله دوم: مشکلات آموزشی - اجتماعی

• ابهام شرایط شغلی و آینده اشتغال: ابهام شرایط شغلی باعث می‌شود تقاضا برای ورود به برخی رشته‌ها بیش از حد باشد و ظرفیت بسیاری از رشته‌ها با پدیده‌ی صندلی خالی مواجه شود. بنابراین وضعیت شغلی نامشخص بسیاری از رشته‌های دانشگاهی می‌تواند انتخاب رشته‌ی افراد را از مسیر صحیح خارج کند. در این مورد نظر مشارکت‌کننده شماره ۱۹ این بود: «تنها دلیلی که اوادم این رشته فقط بازار کارش بود دیگه خیالم راحت هست که بعداً از چهار سال دنبال کار نمی‌گردم، الان دوستان من چند سالی میشه پشت کنکور گروه تجربی هستند که مثلاً از رشته‌های خوب خوب بشوند ولی هر سال رتیشون بدتر میشه» (مصاحبه ۱۹).

• عدم توازن در جایگاه اجتماعی رشته‌ها: به نظر می‌رسد تعدادی از رشته‌ها دارای عناوین اجتماعی جذابند و همین عناوین است که سایر عوامل تأثیرگذار را خنثی و کششی کاذب در داوطلب ایجاد می‌کند و او را از مسیر صحیح تصمیم‌گیری دور می‌کند. مشارکت‌کننده ۹ این گونه نظر داد: «دوستم که فقط چند روز بود از رشته داروسازی قبول شده بود زبانزد محافل شده بود و همه بهش می‌گفتن آقای دکتر آقای دکتر می‌گفتن. تعجبم از این بود که اصلاً یادشون رفته بود این چند سال پشت کنکور بوده. البته این تقصیر دوستم نیست تو این جامعه فقط قبولی در بعضی رشته‌ها به چشم میاد» (مصاحبه ۹).

• موانع و محدودیت‌های ناشی از مدارس: مدرسه، به دلیل کارکردهای مهم آموزشی و تربیتی و جایگاهش در بین دانش‌آموزان و والدین، نقش مهمی در زمینه ارتقای توانمندی دانش‌آموزان دارد. اما موانع و محدودیت‌هایی نیز می‌تواند به وجود آورد. از جمله این موانع می‌توان به نگاه تک‌بعدی به تحصیل و عدم توجه به آینده شغلی دانش‌آموزان، نمره‌محور بودن مدرسه، مهم نبودن انتخاب رشته دانشگاهی، استفاده از روش‌ها و رفتارهای نامناسب در فرایند تعلیم و تربیت، عدم توجه به تفاوت‌های فردی، القای ارزش‌های نادرست، رفع تکلیف و اهمال‌کاری عوامل مدرسه اشاره کرد. مشارکت‌کننده شماره ۱۲ در این باره گفت: «ملاک مدرسه فقط اینه که در درس مدرسه نمره بهتری کسب بشه. براشون مهم نیست که من بعداً برای ورود به دانشگاه و انتخاب رشته به چه چیزهایی نیاز دارم».

• چالش دوستان و همتایان: دوستان و همتایان مهم‌ترین افراد در سنین نوجوانی و اواخر نوجوانی‌اند. این دوستان هستند که نقش قابل توجهی در شکل‌گیری بسیاری از

رفتارها و سبک زندگی دانش‌آموزان دارند. در این دوران حتی گاه ممکن است نوجوانان دوستان را به خانواده ترجیح دهند. انتخاب رشته نیز در این دوران بی‌تأثیر از شرایط دوستان نیست. چالش دوستان و همتایان می‌تواند به ارجحیت پیدا کردن ارزش‌ها، باورها و شرایط و تصمیم‌گیری‌های همسالان نسبت به خود فرد اطلاق شود. مشارکت‌کننده ۱۳ اظهار داشت: «من و دوستم از بچگی با هم بزرگ شدیم. از اول خیلی تحت تأثیر او بودم، حتی تحت تأثیر دوستم در دبیرستان رشته ریاضی رو انتخاب کردم. کاش به حرف بابام گوش می‌دادم که همش بهم می‌گفت رشته ریاضی لقمه بزرگ‌تر از دهنته».

• تعاملات معیوب در خانواده: نقش خانواده و والدین همیشه در موفقیت‌های فرزندان پررنگ بوده است. انتخاب رشته تحصیلی نیز موضوعی حساس و سرنوشت‌ساز است که مشارکت خانواده‌ها و والدین در آن ضرورت دارد. برخی والدین تمایل دارند بدون در نظر گرفتن شرایط خاص فرزندشان، انتخاب رشته او را انجام دهند. بعضی پدر و مادرها می‌خواهند ناکامی‌های خود را با تعیین رشته برای فرزندشان جبران کنند و او را به اجبار در راه دیگری که علاقه‌مند نیست قرار دهند. تحمیل ارزش‌ها و باورهای خود از دیگر مشکلات مربوط به خانواده‌ها در این فرایند است. مشارکت‌کننده شماره ۸ چنین توضیح داد: «من خودم اصلاً دوس نداشتم مهندسی بخونم. شرایط شغلی پدرم جورری بود که دوست داشت من مهندسی بشم و در کنارش مشغول به کار بشم».

• آسیب مربوط به مداخله افراد غیرمتخصص: معمولاً در زمینه انتخاب رشته نیز افرادی هستند که از تخصص لازم برخوردار نیستند، ولی در فرایند انتخاب رشته فعالیت می‌کنند. این افراد شرایط خاص داوطلبان را در نظر نمی‌گیرند و در خیلی مواقع به جای او تصمیم می‌گیرند. در چنین مواقعی وجود مشکلات اساسی دوراز ذهن نخواهد بود. مشارکت‌کننده شماره ۱ تصریح کرد: «خیلی از دانشجویانی که تو رشته‌های خوب مثل پزشکی درس می‌خونن از موقعیت و القاب خودشون استفاده می‌کنن و برای دانش‌آموزان انتخاب رشته می‌کنند. خیلی هاشون اطلاعاتشون در مورد رشته‌های انسانی و ریاضی خیلی ضعیفه» (مصاحبه ۱).

مقوله سوم: نقص مدیریتی - ساختاری

• نظام آموزشی معیوب: در سیستم آموزشی معیوب، هدایت تحصیلی دانشجویان به طور صحیح صورت نمی‌گیرد و این ممکن است از یک طرف موجب سرخوردگی

دانش آموز، عملکرد ضعیف، بازگشت و تغییر مداوم رشته و حتی در نهایت ترک تحصیل شود. سرمایه‌های انسانی جامعه نیز رو به فرسودگی می‌روند. شرکت‌کننده شماره ۷ بیان کرد: «من موندم چرا تو دوران دبیرستان ماها هدایت تحصیلی می‌شیم؛ آخه دانش‌آموزی که ریاضی خونده، کاردانش یا فنی و حرفه‌ای بوده به راحتی می‌تونه تو گروه علوم تجربی شرکت کنه».

• خلأ قانون‌گذاری و ضعف سیستم نظارتی: تعدد و تداخل آراء و قوانین صادره از طرف مراجع مختلف، مانند مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، و شورای عالی آموزش و پرورش، نظام آموزشی را دچار نوعی سردرگمی کرده و حیطه وظایف و حدود اختیارات هر یک از دستگاه‌ها و نهادها را در بحث آموزش دچار ابهام کرده است. شرکت‌کننده شماره ۲۱ گفت: «از هم‌کلاسیای ما دانشجویانی هستن که نتونستن در کنکور وارد رشته پزشکی بشن، اما رفتن روسیه ثبت نام کردن و نمی‌دونم چطوری انتقالی گرفتن و الان در رشته پزشکی تو یه دانشگاه خوب درس می‌خونن» (مصاحبه ۲۱).

• مشکلات فرهنگی و ساختاری: شاخص نحوه و روش زندگی افراد در جامعه فرهنگ آن جامعه است. فرهنگ ملاک بسیار مهمی در ساختار تعلیم و تربیت است که هنجارها و ارزش‌های اساسی جامعه را شکل می‌دهد. ارزش‌ها و باورهای نادرست و اسطوره‌های حاکم بر فرایند آموزشی همواره اهداف تحصیلی بسیاری از دانش‌آموزان و دانشجویان را دچار مخاطره می‌کند. به نظر شرکت‌کننده شماره ۸: «تو درس خوندن هیچ نون و نوایی نیست. پسرخاله من با مدرک سیکل اندازه هفت پشت من پس انداز داره. حالا بیا درس بخون که میخای چی کاره بشی».

بحث و نتیجه‌گیری

تصمیم برای ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر و انتخاب رشته و دانشگاه محل تحصیل را می‌توان یکی از مهم‌ترین انتخاب‌های زندگی افراد پس از فارغ‌التحصیلی از مدرسه دانست. این انتخاب بدون شک نقش بسزایی در تعیین سرنوشت و آینده افراد دارد. برای بسیاری از جوانان، انتخاب رشته تحصیلی در دانشگاه ممکن است مهم‌ترین تصمیم آن‌ها باشد و این تصمیم می‌تواند عواقب عمیقی برای بقیه عمر آن‌ها داشته باشد. هدف پژوهش حاضر بررسی و شناسایی آسیب‌های فرایند انتخاب رشته تحصیلی آزمون سراسری بود.

اطلاعات به‌دست‌آمده از شرکت‌کنندگان این مطالعه به شناسایی سه مقوله اصلی مسائل فردی-روان‌شناختی شامل زیرمقوله‌های چالش‌های هدف‌گزینی، انگیزش نابسند، مشکلات رغبت و علاقه، ادراک نادرست از توانمندی و استعداد، تداخل نیازها، ارزش آسیب‌رسان و باورهای و محدودکننده، نقص و کمبود اطلاعات و آگاهی، مهارت پایین در حل مسئله، تصمیم‌گیری ناکارآمد، واکنش‌های احساسی-هیجانی نامتناسب و اشتباهات فنی؛ مقوله مشکلات آموزشی-اجتماعی شامل زیرمقوله‌های ابهام شرایط شغلی و آینده اشتغال، عدم توازن در جایگاه اجتماعی رشته‌ها، موانع و محدودیت‌های ناشی از مدرسه، چالش دوستان و هم‌تایان، تعاملات معیوب در خانواده و مداخله افراد غیرمتخصص؛ و مقوله نقص مدیریتی-ساختاری شامل زیرمقوله‌های نظام آموزشی معیوب، خلأ قانونگذاری و ضعف سیستم نظارتی و مشکلات فنی و ساختاری منجر شد.

در مورد مقوله اصلی اول، یعنی مسائل فردی-روان‌شناختی می‌توان گفت رایج‌ترین مشکل در بین مشارکت‌کنندگان بود. این یافته با پژوهش‌های یادگارزاده و همکاران (۱۳۹۱)، موسوی، پیرانی و مؤمنی (۱۳۹۹)، پارک و همکاران (۲۰۲۱)، واهیونی (۲۰۲۲) همسو بود. آن‌ها نیز به صورت مستقیم و غیرمستقیم در مطالعه خود اشاره کرده‌اند که عوامل فردی، همچون عدم توجه به علائق شخصی، سردرگمی انتخاب، ندانستن اصول انتخاب و کمبود اطلاعات و آگاهی از محدودیت‌های اساسی انتخاب رشته داوطلبان کنکور سراسری بود. بسیاری از صاحب‌نظران حوزه مشاوره تحصیلی نیز عوامل فردی را یکی از عوامل مؤثر در موفق یا ناموفق بودن فرایند تحصیلی می‌دانند (امین و همکاران، ۲۰۲۱، وایت، ۲۰۱۸). وایت (۲۰۱۸) نیز بیان کرد بسیاری از دانشجویان در زمان انتخاب رشته ممکن است رشته خود را به دلیل ضعیف بودن قدرت تصمیم‌گیری، چندین بار تغییر دهند. در تبیین این یافته می‌توان گفت اگرچه چنین تصور می‌شود که داوطلبان ورود به دانشگاه در طول سال تحصیلی دوران متوسطه با چگونگی انتخاب رشته و اصول، شرایط و ضوابط آن و مهارت‌های لازم برای انجام انتخاب رشته صحیح آشنا می‌شوند، اما واقعیت موجود آن است که اکثر داوطلبان به دلیل جو حاکم بر آزمون سراسری، صرفاً به کسب نمرات بالا و نتیجه بهتر فکر می‌کنند و هر گونه کسب اطلاعات را اتلاف وقت و انرژی قلمداد می‌کنند. توجه تک‌بعدی به درس خواندن برای آزمون سراسری، نداشتن یا کافی نبودن تجربه، انتخاب رشته بر پایه قبول شدن نه علاقه و استعداد فرد و فاصله زمانی کوتاه‌مدت از زمان اعلام نتایج تا انجام انتخاب رشته نیز می‌تواند آسیب‌هایی در این فرایند برای داوطلبان به وجود بیاورد.

مقوله کشف‌شده بعدی در این مطالعه، مشکلات آموزشی-اجتماعی است که بیشتر مشکلات غیرفردی را در فرایند انتخاب رشته مشخص می‌کند. پژوهش‌هایی نیز عواملی چون خانواده (جی و همکاران^۱، ۲۰۲۲)، دوستان (ارن و همکاران^۲، ۲۰۲۰)، اشتغال (زرافشانی و همکاران، ۱۳۹۵)، درآمد (داوی - دوکانز و همکاران^۳، ۲۰۱۸)، مسائل خانوادگی و جنسیتی (نیک‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴) و هدایت تحصیلی (موسوی و همکاران، ۱۳۹۹)، مشاوران و معلمان مدرسه و فرایند رشد شغلی (وجدانی همت و همکاران، ۱۴۰۰) را در انتخاب رشته تحصیلی مهم قلمداد کرده‌اند که هم‌راستا با مطالعه حاضر است. اما با پژوهش واهیونی (۲۰۲۲) که اظهار داشت انتظارات و ادراک شغلی تأثیر معناداری بر تصمیم دانشجویان در انتخاب رشته ندارند غیرهمسو است. به نظر بیگدلی و همکاران (۱۳۹۱)، عدم توجه به رشته انتخابی و ارتباط آن با شغل آینده، می‌تواند فرد را در ادامه آن رشته بی‌انگیزه کند و حتی منجر به انصراف از ادامه رشته مربوطه گردد. همین‌طور توجه به عناوین اجتماعی در انتخاب رشته بدون توجه به سایر ابعاد آن می‌تواند برای داوطلب مشکل ایجاد کند و او را از انتخاب صحیح بازدارد و بعدها وی را به سمت مسیر انصراف منحرف کند (وانگ و همکاران^۴، ۲۰۰۷). می‌توان این یافته را چنین تبیین کرد که تأثیر عوامل آموزشی و اجتماعی، مثل خانواده، مدرسه، دوستان و جامعه‌ای که داوطلب را احاطه کرده، با وجود تأثیر مثبت و غیرقابل‌انکار، در بسیاری موارد مشکلات و معضلات زیادی برای داوطلبان ایجاد می‌کند و فرایند انتخاب رشته را دچار خطا می‌کند؛ معضلاتی مانند فشار هنجاری برای ورود به رشته‌های خاص، رقابت بیش از حد برای تصاحب صندلی‌های خاص، قرار گرفتن محتوای دروس مدارس در خدمت کنکور، بی‌توجه شدن دانش‌آموزان به آموزش‌های رسمی، از بین رفتن روحیه خلاقیت و نوآوری به دلیل شیوه پذیرش دانشجو، ایجاد نگرانی و اضطراب شدید در بین دانش‌آموزان از سال‌ها قبل از کنکور، موکول کردن تصمیم‌گیری در مورد انتخاب رشته به بعد از آزمون سراسری، تعیین سرنوشت فرد و آینده وی در یک آزمون چندساعته.

سومین مقوله نقص مدیریتی - ساختاری است. این مقوله به عواملی خارج از عوامل فردی و اجتماعی می‌پردازد و چالش موجود در برنامه‌ریزی کلان و سیاست‌گذاری آموزشی

1. Ge & et al
2. Eren & et al
3. Daway - Ducanes & et al
4. Wang & et al

و فرهنگی را آشکار می‌کند. یافته‌های مطالعه حاضر با پژوهش‌های فتح‌تبار فیروزجائی و همکاران (۱۴۰۰)، آجای^۱ (۲۰۲۲) همسو است. آن‌ها نیز در پژوهش خود به نوعی به نقش سیاست‌های کلان در به وجود آمدن آسیب در فرایند سنجش و پذیرش دانشجویان پرداخته‌اند. به نظر آجای (۲۰۲۲) برنامه‌مند بودن ساختار آموزشی، با توجه به شرایط موجود در هر جامعه، نظام آموزشی آن جامعه را پویا خواهد کرد و فراگیران را در مسیر درست انتخاب شغل و فرایند آن قرار خواهد داد و موجب می‌شود روند انتخاب رشته و به تبع آن، ادامه تحصیل و اتمام موفقیت‌آمیز رشته انتخابی، درست انجام شود. در تبیین این یافته می‌توان گفت به نظر می‌رسد در امر سنجش و پذیرش دانشجویان دانشگاه‌ها، وجود ساختارهای قانونگذاری، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی موازی مشکلات اساسی ایجاد کرده و منجر به شیوه‌های ناموفق فعلی سنجش و پذیرش دانشجویان شده است. همچنین نظام سهمیه‌بندی نامناسب، فرایندی نبودن انتخاب رشته تحصیلی ورود به دانشگاه، کیفیت آموزشی و پرورشی در دوران قبل از کنکور، و کاهش بهره‌وری اقتصادی فارغ‌التحصیلان دانشگاهی از دیگر مسائلی است که می‌تواند ریشه در ساختار معیوب مدیریتی و برنامه‌ریزی آموزش عالی داشته باشد. مشکلات فرهنگی در حیطه انتخاب رشته تحصیلی نیز می‌تواند به آسیب‌هایی مانند ارزشگذاری افراطی در مورد برخی زمینه‌های تحصیلی و شغلی، کاهش جذابیت تحصیلی، مدرک‌گرایی، نقش کلیشه‌ای جنسیت، تأثیر تبلیغات بر انتخاب افراد، فشار هنجاری برای ورود به رشته‌های خاص، و متفاوت بودن شرایط فضای فرهنگی حاکم بر مدرسه و دانشگاه منجر شود.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت آسیب‌های انتخاب رشته اغلب در حیطه فردی نمود پیدا می‌کند، اما معمولاً تمام شرایط حاکم بر جامعه، مانند ساختار آموزشی، فرهنگی و مدیریتی، در پیدایش، ادامه و وقوع این آسیب‌ها نقش قابل توجهی دارند و توجه به همه این ابعاد می‌تواند در ارائه چارچوب لازم جهت تدوین مدل مناسبی برای ورود داوطلبان به آموزش عالی و پیشگیری از آسیب‌های احتمالی مؤثر واقع شود.

پژوهش‌های کیفی ادعا ندارند که می‌توان نتایج آن‌ها را جامعه‌ای بزرگ‌تر نیز تعمیم داد، لذا اهتمام پژوهشگران این پژوهش نیز این بوده که از زاویه دید خود نگاه موشکافانه‌ای به موضوع داشته باشند و با کنکاش در دیدگاه‌های منحصربه‌فرد شرکت‌کنندگان، داستانی کلی از دل روایت‌ها استخراج کنند. خصوصاً از آنجا که

مشارکت کنندگان دانشجویان دانشگاه‌های سراسری شهر تبریز بودند، می‌بایست در تعمیم یافته‌ها به سایر جمعیت‌ها احتیاط شود. با وجود تلاش برای پوشش تمام گروه‌های آموزشی مختلف، امکان مشارکت دادن دانشجویان بسیاری از رشته‌های تحصیلی در فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها میسر نبود و این امر در پژوهش حاضر نیز به عنوان یکی از محدودیت‌ها در نظر گرفته می‌شود. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران در پژوهش‌های آتی با استفاده از روش‌های تحقیق فراترکیب، مرور نظام‌مند و سایر روش‌های کمی و کیفی، مؤلفه‌های دخیل در آسیب‌های فرایند انتخاب رشته دانشجویان گروه‌های آموزشی مختلف را با تمرکز بر پژوهش‌های داخلی و خارجی، محاسبه کنند. به دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و خانواده‌ها نیز پیشنهاد می‌شود ضمن توجه به نقشی که پژوهش حاضر در شناسایی آسیب‌های موجود در فرایند انتخاب رشته دارد، بسترهای لازم برای انتخاب بهتر و موفقیت در آینده تحصیلات تکمیلی و شغلی را فراهم آورند. از این رو اطلاعات حاصل از این تحقیق را می‌توان در تهیه مدل‌های مشاوره انتخاب رشته، انواع راهنماها و بسته‌های آموزشی برای انتخاب رشته به کار بست.

قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول است.

منابع

- بیگدلی، م.، کرامتی، م.ر.، بازرگان، ع. (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه بین رشته تحصیلی با وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران»، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی* ۱۸، (۳)، ۱۱۱-۱۳۱.
- دانایی فرد، ح و امامی، س. م. (۱۳۸۶)، «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد»، *اندیشه مدیریت*، (۲)۱، ۹۷-۶۹.
- سازمان سنجش آموزش کشور (۱۴۰۰)، *کارنامه آماری آزمون سراسری سال ۱۴۰۰*، انتشارات سازمان سنجش.
- سازمان سنجش آموزش کشور (۱۳۹۸)، *پیک سنجش: هفته‌نامه خبری و اطلاع‌رسانی. ویژه‌نامه راهنمای انتخاب رشته آزمون سراسری سال ۱۳۹۸*، پنجشنبه ۱۷ مرداد ماه.
- زرافشانی، ک.، شرفی، ل.، بینایان، ا.، ملک حسینی، ا.، نوروزی، م.، و حیدری، ح. (۱۳۹۵)، «بررسی علل انصراف دانشجویان از تحصیل؛ مورد دانشگاه رازی کرمانشاه»، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، (۱)۲۲، ۴۳-۱۹.
- عاشوری، م.، واحدی، ش.، بدری گرگری، ر.، و ادیب، ی. (۱۴۰۰)، «تبیین فرایند پشت کنکوری داوطلبان آزمون سراسری بر اساس نظریه زمینه‌ای»، *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، (۲۳)۱۲، ۲۳۸-۲۲۱.

- فتح‌تبار فیروزجانی، ک.، شجاعتی، ع.، شهرام، ا.، و خادمی، ف. (۱۴۰۰)، «آسیب‌شناسی وضعیت فعلی نظام سنجش کشور با تمرکز بر کنکور سراسری و ارائه راهکاری جهت بهبود الگوی سنجش و پذیرش دانشجو (مطالعه تطبیقی)»، *پژوهش‌های تربیتی*، ۴۲، ۷۸-۴۹.
- موسوی، س.، ع.، پیرانی، ع.، مومنی، ح. (۱۳۹۹)، «آسیب‌شناسی فرایند هدایت تحصیلی دانش‌آموزان پایه نهم استان ایلام»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۷۵، ۱۴۸-۱۲۳.
- مهرعلی‌زاده، ی.، رجبی معماری، ا.، و الهام‌پور، ح. (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی سیاست بومی‌گزینی کنکور». *فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران*، ۴(۴)، ۱۵۸-۱۱۹.
- نیک‌نژاد، م.، قربانزاده زعفرانی، س. ق.، و فلاح، م. (۱۳۹۴)، «عوامل اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی و جنسیتی مؤثر در انتخاب رشته تربیت بدنی توسط داوطلبان کنکور سراسری ۹۳-۹۴». *مطالعات مدیریت رفتار سازمانی در ورزش*، ۲(۸)، ۱۰۷-۱۰۱.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۴۰۰)، *طرح رصد اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها*.
- وجدانی همت، م.، سلیمی بجنستانی، ح.، کلاترهمزی، آ.، فرحبخش، ک. (۱۴۰۰)، «تدوین الگوی جامع هدایت تحصیلی دانش‌آموزان مبتنی بر رویکرد رشدی»، *دوفصلنامه علمی روان‌شناسی فرهنگی*، ۵(۱)، ۳۶۱-۳۲۸.
- یادگارزاده، غ. ر.، پرند، ک.، و کنعانی، ا. (۱۳۹۱)، «مشکلات داوطلبان در فرایند انتخاب رشته آزمون سراسری»، *فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران*، ۴(۴)، ۸۷-۵۷.
- Ajayi, K. F. (2022), School choice and educational mobility: Lessons from secondary school applications in Ghana. *Journal of Human Resources*, 0417-8714R.
- Amin, Z., Burhanuddin, B., Shadiq, T. F., & Purba, A. S. (2021), How the Choice of Academic Majors and Students' Future Achievements According to the Talent Path. *Nazhruna: Jurnal Pendidikan Islam*, 4(3), 672-684.
- Cattaneo, M. A., & Wolter, S. C. (2022), "Against all odds" Does awareness of the risk of failure matter for educational choices? *Economics of Education Review*, 87, 102225.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd Ed). Thousand Oaks, CA: Sage. *Organizational Research Methods*. 12(3), 614-617.
- Denice, Patrick A. (2021), Choosing and Changing Course: Postsecondary Students and the Process of Selecting a Major Field of Study. *Sociological Perspectives*, 64(1) 82–108.
- Daway-Ducanes, S. L., Pernia, E., & Ramos, V. J. (2018). On Income Advantage in University Admissions and College Major Choices: Evidence from the University of the Philippines. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-16.
- Erlich, R. J., & Russ-Eft, D. F. (2012), Assessing academic advising outcomes using social cognitive theory: A validity and reliability study. *NACADA Journal*, 32(2), 68-84.
- Eren, C., Disha, I., & Leyro, S. (2020), Family and Friends in Uniform: Effect of Close Relationships on CJ Major Selection Among Diverse Students in Urban Colleges. *Dialogues in Social Justice: An Adult Education Journal*, 5(1).
- Ewing, M., Jagesic, S., & Wyatt, J. (2018), *Choosing Double: The Relationship between Successful AP® Exams and College Double Major*. Master thesis, College Board.
- Freedman, Liz, (2013), "The Developmental Disconnect in Choosing a Major: Why Institutions Should Prohibit Choice until Second Year. *The Mentor, an Academic Advising Journal*, 15, 1241-1257.

- Ge, S., Isaac, E., & Miller, A. (2022), Elite schools and opting in: Effects of college selectivity on career and family outcomes. *Journal of Labor Economics*, 40(S1), 383-427.
- Kim, K.W. (2012), Relationship between university student's attributional-style and learning adaption considered in department selection. *Journal of the Korea Academia Industrial cooperation Society*, 13, 694-700.
- Luyi Hana, John V. Winters, b (2020), Industry Fluctuations and College Major Choices: Evidence from an Energy Boom and Bust. *Economics of Education Review*. 77, 1-18.
- Monaghan, D., & Sou Hyun J. (2017), Major Payoffs: Postcollege Income, Graduate School, and the Choice of Risky Undergraduate Majors. *Sociological Perspectives*, 60(4):722-46.
- Nerona, R. R. (2021). Parenting, Major Choice Motivation, and Academic Major Satisfaction among Filipino College Students: A Self-Determination Theory Perspective. *Journal of Career Assessment*, 29(2), 205-220.
- Park, S. Y., Cha, S. B., Joo, M. H., & Na, H. (2021), A multivariate discriminant analysis of university students' career decisions based on career adaptability, social support, academic major relevance, and university life satisfaction. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 1-16.
- Pitt, R., & Lin Zhu. (2018), the Relationship between College Major Prestige/Status and Post Baccalaureate Outcomes. *Sociological Perspectives*, 62:325-45.
- Sheehy, K. (2013). Study: High school grads choosing wrong college majors. *US News & World Report*, 281-99.
- Stock P, Stock E. (2018), Factors that influence a collage student's choice of an academic major and minor. *Journal of Scholastic Inquiry: Business*, 9(1):56-78.
- Wahyuni, E. (2022), Analysis Of The Factors Influencing The Decision Of Students In Choosing Majors In Labuhan Batu. *International Journal Of Humanities Education And Social Sciences*, 1(4), 451-458.
- Wang, C., Lo, Y. Y., Xu, Y., Wang, Y., & Porfeli, E. (2007), Constructing the search for a job in academia from the perspectives of self-regulated learning strategies and social cognitive career theory. *Journal of Vocational Behavior*, 70(3), 574-589.
- Wright Cameron. (2018), *Choose Wisely: A study of College Major Choice and Major Switching behavior*. PhD Dissetation Paredde Rand Graduate School
- Young-Jones, A. D., Burt, T. D., Dixon, S., & Hawthorne, M. J. (2013), Academic advising: does it really impact student success? *Quality Assurance in Education*, 21(1), 7-19.